

УДК [349.6:[628.1.033:551.444]](477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.35>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ПИТНИХ ПІДЗЕМНИХ ВОД УКРАЇНИ

Черкашина М.К.,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-8892-5440
e-mail: m.k.cherkashyna@nlu.edu.ua*

Черкашина М.К. Особливості правового режиму питних підземних вод України.

Стаття присвячена дослідженню особливостей правового режиму питних підземних вод України шляхом аналізу сучасних наукових позицій теоретиків права щодо розуміння поняття «правовий режим»; еколого-правових досліджень, спрямованих на визначення та встановлення змісту правового режиму окремих видів природокористування, а також національного екологічного законодавства у зазначеній сфері.

Зазначається, що питні підземні води мають особливості як частина довкілля та специфічні природні характеристики як природний ресурс, зокрема: виключно природне походження, певне розташування у природному середовищі, якість питної води підземних вод, придатної для споживання людиною, здатність забезпечити життя, здоров'я та побут людини через встановлену законодавством пріоритетну мету їх використання (задоволення питних і господарсько-побутових потреб населення, харчової промисловості та тваринництва). Ці характеристики зумовлюють необхідність закріплення на законодавчому рівні спеціального правового режиму питних підземних вод України, визначення основних елементів якого дозволить виокремити і його особливості.

Запропоновано поняття правового режиму питних підземних вод та за допомогою аналізу чинного екологічного та іншого законодавства виділено низку положень, що характеризують його особливості, зокрема: правовий статус питних підземних вод як водних об'єктів загальнодержавного, так і місцевого значення; чітко визначене на законодавчому рівні їх цільове використання, можливість користування ними в порядку як загального, так і спеціального використання; закріплення на законодавчому рівні видів питних підземних вод із встановленими показниками якості води, а також медико-санітарними вимогами та критеріями безпечності для здоров'я і життя людини водних об'єктів та питної води; міжпідгалузевий характер правового регулювання використання та охорони питних підземних вод, необхідність отримання двох дозволів – на спеціальне водокористування та на користування ділянкою надр тощо.

Ключові слова: правовий режим, водний об'єкт, підземні води, питні підземні води, правовий режим питних підземних вод.

Cherkashyna M.K. Main features of the legal regulation of drinking groundwater in Ukraine.

This article examines the main features of the legal regulation of drinking groundwater in Ukraine by analyzing current theoretical perspectives on the notion of “legal regime”, environmental law studies focused on determining the scope and content of the legal regulation of specific types of natural resources use and the relevant provisions of national environmental legislation.

Drinking groundwater is characterized by its dual nature: as part of the environment and as a specific natural resource. Its distinctive features include entirely natural origin, defined location within the natural setting, the quality of water suitable for human consumption and its capacity to support human life, health and domestic needs through legislatively defined priority of use (satisfying the drinking and domestic needs of the population as well as the demands of the food industry and animal husbandry). These features call for the legislative consolidation of a special legal regime for drinking groundwater in Ukraine, the core elements of which determine its unique characteristics.

The article introduces the concept of the legal regulation of drinking groundwater in Ukraine. An analysis of current environmental and related legislation makes it possible to identify several essential features of this regulation. These include: the recognition of drinking groundwater as water resources of both national and local importance; clearly defined purposes of use established by law; the possibility of access under both general and special use regulation; the statutory categorization of drinking groundwater with specific quality standards, medical and sanitary requirements and safety criteria for human health; the cross-sectoral character of legal regulation in this field; and the requirement to obtain two separate permits – one for special water use and another for subsoil use.

Key words: legal regulation, water body, groundwater, drinking groundwater, legal regulation of drinking groundwater.

Постановка проблеми. В умовах забруднення та виснаження більшості поверхневих водних об'єктів постають проблеми нестачі питної води відповідної якості, у зв'язку з чим стрімко збільшився попит на прісні підземні води, які є одним із основних джерел питної води. Необхідно відмітити, що уява про підземні води, які завжди екологічно чисті не відповідає дійсності. Навпаки, сучасний екологічний стан підземних вод можна охарактеризувати як різною мірою напружений. Відповідно до ст. 61 Водного кодексу України та Правил охорони підземних вод (п. 2, розд. 3), підземні води питної якості повинні використовуватися у першу чергу для задоволення потреб питного, господарсько-побутового водопостачання населення, харчової промисловості та тваринництва [1; 2]. Державні санітарні норми та правила (ДСанПіН 2.2.4-171-10) також передбачають надання переваги воді підземних джерел питного водопостачання населення, у більшій мірі захищених від біологічного, хімічного та радіаційного забруднення (п. 3.1 розд. 3) [3]. Й хоча ресурси підземних вод в державі обмежені, але в тій чи іншій кількості розповсюджені на всій території України, і у більшості регіонів є доцільним розвиток підземного питного водопостачання (національні доповіді про якісь питної води та стан питного водопостачання та водовідведення в Україні [4–6], регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні [7; 8]).

Забезпечення належного правового регулювання використання та охорони питних підземних вод, а також особливості цього природного ресурсу, що виявляються у його природному походженні, місцезнаходженні у природному середовищі, забезпеченні життя та побуту людини через встановлену законодавством мету використання (задоволення питних і господарсько-побутових потреб населення, харчової промисловості та тваринництва), зумовлюють необхідність закріплення на законодавчому рівні спеціального правового режиму питних підземних вод України, визначивши його основні елементи, що дозволить виокремити і його особливості. Виокремлення особливостей правового режиму питних підземних вод спрямовано на ефективне правове регулювання водних відносин, пов'язаних з їх використанням та охороною. А удосконалення правового режиму має бути спрямоване насамперед на посилення охорони вказаних водних і пов'язаних із ними інших природних ресурсів та підвищення загальної ефективності правозастосування.

Стан опрацювання проблеми. Загальною юридичну категорію «правовий режим» досліджували такі українські теоретики права та інші науковці, як: П.М. Рабінович, Д.Д. Коссе, І.О. Соколова, О.Д. Тихомиров, Н.П. Харченко, А.С. Дем'янченко та ін. [9–14]. Поняття та особливості правового режиму використання природних ресурсів досліджувала Н.Р. Кобецька [15]. Еколого-правові дослідження, спрямовані на визначення та встановлення змісту правового режиму окремих видів природокористування, проведено такими науковцями як: А.К. Соколова, І.М. Шевердіна, О.М. Дроваль, Г.А. Кім, Н.С. Гавриш, М.М. Заверюха, О.О. Статівка, Н.В. Махно, І.Є. Чумаченко [16–25]. Аналіз правового регулювання використання та охорони вод в Україні проводила В.О. Джуган [26]. Правовий режим використання та охорони підземних вод розглядали О.О. Плотнікова [27], О.В. Сердюк [28], Р.І. Марусенко, який звертає увагу на прісні підземні води, що залягають під поверхнею землі і для видобування яких необхідне улаштування свердловин [29], О.А. Грицан, який досліджував проблемні питання правового регулювання видобутку підземних вод [30]. Особливості правового режиму водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних вивчала Н.В. Махно [31]. Проблеми правового режиму питних підземних вод та забезпечення їх якості на національному та міжнародному рівнях проводились такими вітчизняними та зарубіжними науковцями, як: В. Шестопапов, В. Лялко, В. Гудзенко, М. Дробноход, В. Харкевич, С. Крижевич, А.Є. Косигіна, І.І. Єфремова, І.Ю. Ломакіна, Н.М. Обіюх, М.К. Черкашина, А.К. Соколова, В.В. Яковлев, М. Zelenáková, К. Kubiak-Wójcicka, А.М. Negm [32–38]. Питання доступу до під-

земних питних вод через призму прав людини досліджували J. Grönwall, K. Danert [39]; управління підземними водами в умовах їх виснаження та погіршення якості, зокрема, через зміну клімату, розглянуто E.L. Garner [40] та ін.

У багатьох регіонах світу ресурси підземних вод, соціальні, економічні та екологічні системи, що від них залежать, знаходяться під загрозою через надмірний водовідбір та забруднення. У зв'язку із цим на міжнародному рівні досліджуються питання обмеженості запасів та якості підземних вод, що впливають на стійкість систем водопостачання [41]; розглядаються фундаментальні правові принципи стосовно кількості та якості підземних вод у США, Австралії та Європейському Союзі [42]; значна увага приділяється правовому регулюванню транскордонних підземних вод [43]. Досягнення чіткого розуміння місцевих показників підземних вод та впливу людини на ресурси підземних вод у різних масштабах має першочергове значення для комплексної реалізації цілей сталого розвитку [44].

Метою статті є: аналіз правового режиму питних підземних вод України та виокремлення його особливостей з метою удосконалення правового регулювання використання та охорони зазначених водних об'єктів.

Виклад основного матеріалу.

1. Поняття «правовий режим» у наукових підходах теоретиків права та представників науки екологічного права. Поняття «правовий режим» активно використовується у науковій літературі і законодавстві, проте й досі немає єдиного підходу до його визначення як в теорії права, так і в галузевих юридичних науках, про що неодноразово зазначається у наукових працях. Сучасні наукові підходи теоретиків права розглядають правовий режим як: 1) засновану на загальних засадах регулювання сукупність взаємопов'язаних між собою правових засобів, які забезпечують стійке нормативне впорядкування певної сфери суспільних відносин, виражають ступінь жорсткості юридичного регулювання, сприятливості чи несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права, припустимий рівень їх активності [11, с. 152]; 2) особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, який забезпечується через особливе поєднання та співвідношення його методів, способів і типів [45, с. 138]; 3) особливий порядок правового регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою системи варіативно поєднаних юридичних засобів з метою їх упорядкування [12; 13] та ін.

Слід погодитись із А.К. Соколовою, яка у своїй монографії робить висновок про спільну рису тверджень різних науковців щодо правового режиму, а саме про те, що правовий режим – це особливий (спеціальний) порядок регулювання. Проте, зазначає авторка, варто пам'ятати, що кожен правовий режим насичений різноманітними правовими засобами, а тому в певних випадках не зводиться до типів регулювання. При тлумаченні правового режиму певного виду природного об'єкта варто брати до уваги його особливості як частини довкілля та його специфічні природні характеристики [16, с. 35, 38].

Так, Н.Р. Кобецька визначає правовий режим використання природних ресурсів як особливий порядок регулювання експлуатації корисних властивостей природних ресурсів, що базується на поєднанні загально-дозвільного та спеціально-дозвільного типів правового регулювання та включає комплекс правових засобів (в тому числі дозволів і договорів), які взаємодіють між собою і забезпечують еколого-безпечне, раціональне, ефективне, стає природокористування [15]. А.К. Соколова, визначаючи та аналізуючи елементи правового режиму об'єктів рослинного світу, пропонує розглядати його як «встановлену нормами права міру можливої або належної поведінки стосовно об'єктів рослинного світу як об'єктів права власності, користування, державного управління, відтворення і правової охорони» [16, с. 41]. Г.А. Кім надає таке визначення правовому режиму об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України: «це певний порядок правового регулювання використання, відтворення, й охорони об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України, що забезпечується поєднанням залучених для його здійснення засобів (зобов'язань і заборон як домінуючих), переважно імперативного методу правового регулювання та спеціально дозволеного типу правового регулювання» [20, с. 5]. О.О. Статівка правовий режим природно-заповідного фонду пропонує розуміти як взаємопов'язаний комплекс матеріальних та процедурних правових засобів, гарантованих державою, що спрямовані на забезпечення раціонального та ефективного порядку врегулювання суспільних відносин у сфері функціонування природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі України, а також необхідні для створення та розвитку природно-заповідного фонду [23, с. 6].

Правовий режим питних підземних вод України обумовлений їх вирішальним значенням для сталого розвитку, соціально-економічного розвитку держави, для забезпечення функціонування екосистем, їх безпосереднім впливом на стан здоров'я та життя людини. Також специфіку правового режиму зазначених вод визначає їх природне місцезонашування та якість.

Отже, правовий режим питних підземних вод України доцільно визначити як особливий порядок правового регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері використання, охорони, відтворення, забезпечення безпеки тощо питних підземних вод, заснований на певному поєднанні правових засобів та способів правового регулювання, встановленому і забезпеченому державою та спрямований на задоволення інтересів суб'єктів зазначених правовідносин.

2. Особливості правового режиму питних підземних вод України (порядку правового регулювання їх використання та охорони). За допомогою аналізу чинного екологічного та іншого законодавства України розглянемо окремі положення, що характеризують деякі особливості правового режиму питних підземних вод.

На підставі Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС) [46], у національне законодавство запроваджуються положення Директив, що регулюють питання водних відносин, зокрема: Директиви 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 р. (Водна Рамкова Директива) [47], Директиви 2006/118/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС про захист ґрунтових вод від забруднення та виснаження, 12 грудня 2006 р. [48], Директиви 2020/2184 Європейського Парламенту і Ради ЄС від 16 грудня 2020 р. про якість води, призначеної для споживання людиною (нова редакція)¹ [49]. Нещодавно також прийнято Європейську стратегію водної стійкості від 4 червня 2025 р., спрямовану на відновлення та захист водного циклу, забезпечення чистої та доступної води для всіх та створення сталої, стійкої, розумної та конкурентоспроможної водної економіки в Європі [50].

У 2022 році Верховна Рада прийняла Закон України «Про Загальнодержавну цільову соціальну програму «Питна вода України» на 2022–2026 роки», який передбачає забезпечення сталого розвитку і реконструкції систем централізованого водопостачання та водовідведення населених пунктів, а також забезпечення жителів громад якісною питною водою в достатній кількості [51]. Водна стратегія України на період до 2050 року визначає проблеми обліку, контролю стану, охорони та використання в тому числі підземних вод, маючи за мету, зокрема, забезпечення рівноправного доступу до якісної і безпечної для здоров'я людини питної води [52]. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» встановлює, зокрема, переважне забезпечення дотримання санітарно-гігієнічних вимог до якості води, що використовується для потреб питного водопостачання [53]. Відповідно до Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про виклики та загрози національній безпеці України у екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» від 23 березня 2021 р. [54] розроблено Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, який, зокрема, передбачає серед іншого: покращення якості води, запобігання забрудненню підземних вод (п.п. 109–112), постійне ведення Державного реєстру артезіанських свердловин (п. 31) [55]. Щодо охорони підземних вод в Україні, чинні відповідні «Правила охорони підземних вод» [56].

Усі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням Українського народу, однією з природних основ його економічного розвитку і соціального добробуту. Води (водні об'єкти) є виключно власністю Українського народу і надаються тільки у користування (ст. 6 Водного кодексу України) [1]. Важко погодитись з Н.В. Махно, яка виділяє це законодавче положення як одну з особливостей правового режиму водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних [31, с. 137] та з І.Є. Чумаченко щодо правового режиму водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики [25, с. 105], адже мова йде про усі води (водні об'єкти), незалежно від їх правової класифікації (як то поділ їх на поверхневі води, підземні води та джерела, внутрішні морські води та територіальне море відповідно до ст. 3 Водного кодексу України та ін.).

¹ Директива ЄС 2020/2184 не застосовується до природних мінеральних вод (Директива 2009/54/ЄС) та вод, які є лікувальними засобами (у розумінні Директиви 2001/83/ЄС). Крім того, морські судна, які опріснюють воду, перевозять пасажирів та діють як постачальники води, підпадають лише під дію ст.ст. 1-6 та ст.ст. 9, 10, 13 та 14 цієї Директиви та відповідних додатків до неї.

Водний кодекс України (ст. 1) містить, зокрема, визначення таких термінів, як: водний об'єкт – це природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, лиман, річка, струмок, озеро, водосховище, ставок, канал (крім каналу на зрошувальних і осушувальних системах), а також водоносний горизонт); води підземні – води, що знаходяться нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах; якість води, під якою розуміє характеристику складу і властивостей води, яка визначає її придатність для конкретних цілей використання [1].

Згідно із п. 2 ч. 1 та п. 2 ч. 2 ст. 5 Водного кодексу України, підземні води поділяються на водні об'єкти загальнодержавного та місцевого значення, а саме до перших належать підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання, до других – підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання. Використання водних ресурсів може бути загальним та спеціальним (ст. 46 ВК України). Водокористування для задоволення питних і побутових потреб населення може здійснюватись в порядку централізованого та нецентралізованого водопостачання (ст. 59, ст. 60 Водного кодексу України). Підземні води питної якості повинні використовуватися у першу чергу для задоволення потреб питного і господарсько-побутового водопостачання населення, а також харчової промисловості та тваринництва (ст. 61 Водного кодексу України) [1].

На законодавчому рівні визначено поняття та види питних підземних вод. Національний класифікатор ДК 008:2007 «Класифікатор корисних копалин» (ККК) є складником комплексу національних класифікаторів [57]. У ньому наведено впорядковані та уніфіковані відомості щодо твердих, рідких та газоподібних корисних копалин, які використовують або можуть бути використані у майбутньому, з їхніми кодами. До корисних копалин Класифікатор відносить води підземні (питні, мінеральні, промислові, теплоенергетичні, технічні). Також містить визначення понять: «води підземні» – води, що перебувають нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах (п. 3.1); «води підземні питні» – підземні води, що призначені для задоволення питних і господарсько-побутових потреб населення, а також харчової промисловості та тваринництва. Якісні характеристики питних підземних вод у природному стані або після спеціального водопідготування повинні відповідати вимогам, які встановлені відповідними національними стандартами, нормативами екологічної безпеки водокористування та санітарними нормами (п. 3.1.1) [57].

В Україні правове забезпечення якості питної води здійснюється на підставі Державних санітарних норм та правил (ДСанПіН 2.2.4-171-10) «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» [3], ДСТУ 4808:2007 «Джерела централізованого питного водопостачання. Гігієнічні та екологічні вимоги щодо якості води і правила вибирання» [58], ДСТУ 7525:2014 «Вода питна. Вимоги та методи контролювання якості» [59]. Також 22.04.2022 року був прийнятий Наказ МОЗ України № 683 «Про затвердження Державних санітарних норм і правил «Показники безпечності та окремі показники якості питної води в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуаціях іншого характеру» [60].

Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» визначає правові, економічні та організаційні положення функціонування системи питного водопостачання, спрямовані на гарантоване забезпечення населення якісною та безпечною для здоров'я людини водою, та надає визначення питної води [61] (це визначення також міститься у ДСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» [3]). А саме, питна вода – це вода, призначена для споживання людиною (водопровідна, фасована, з бюветів, пунктів розливу, шахтних колодязів та каптажів джерел), для використання споживачами для задоволення фізіологічних, санітарно-гігієнічних, побутових та господарських потреб, а також для виробництва продукції, що потребує її використання, склад якої за органолептичними, мікробіологічними, паразитологічними, хімічними, фізичними та радіаційними показниками відповідає гігієнічним вимогам. Питна вода не вважається харчовим продуктом в системі питного водопостачання та в пунктах відповідності якості питної води (ст. 1) [61].

Відповідно до зазначеного Закону України джерело питного водопостачання – це водний об'єкт, вода якого використовується для питного водопостачання після відповідної обробки або без неї (ст. 1). На джерела питного водопостачання повинні бути складені в установленому законодавством порядку паспорти. Перелік показників якості води у паспорті джерела питного водопостачання має відповідати переліку, визначеному державними санітарними нормами і правилами (ст. 16) [61].

Згідно з ДержСанПіН 2.2.4-171-10 виробництво питної води здійснюється за нормативно-технічним документом та відповідно до технологічного регламенту або іншого документа з описом технологічного процесу виробництва питної води, що пройшли державну санітарно-епідеміологічну експертизу та отримали позитивний висновок (п. 3.10) [3]. Контроль за дотриманням регламенту виконує само підприємство. Оскільки джерело водопостачання може знаходитися під впливом різних джерел забруднення, то контроль за регламентом виробництва води доцільно супроводжувати контролем якості води у резервуарах чистої води (РЧВ) за інтегральним показником – індексом токсичності (п. 3.9) [3].

Відповідно до «Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ питних і технічних підземних вод» питні підземні води визначаються як підземні води, що призначені для задоволення питних і господарсько-побутових потреб населення, а також харчової промисловості та тваринництва; якісні характеристики питних підземних вод у природному стані або після спеціальної водопідготовки повинні відповідати вимогам, установленим відповідними державними стандартами, нормативами екологічної безпеки водокористування і санітарними нормами (п. 1.5.2). Якість підземних вод у процесі їх експлуатації може залишатися незмінною або змінюватися в часі як за усталеного, так і неусталеного режимів фільтрації. Потенційні зміни якості вод спричиняються гідродинамічними і гідрохімічними умовами формування експлуатаційних запасів родовища, наявністю джерел забруднення, умовами й обсягами видобування підземних вод (п. 1.13). Вибір і оцінку придатності джерела для питного водопостачання належить проводити у відповідності до чинних державних стандартів, нормативів екологічної безпеки водокористування і санітарних норм (п. 2.1) [62].

Крім того, Закон України «Про систему громадського здоров'я» містить у ст. 26 медико-санітарні вимоги щодо безпечності для здоров'я і життя людини водних об'єктів та питної води [63]. Зокрема, водні об'єкти, що використовуються в цілях питного та господарсько-побутового водопостачання, а також у лікувальних, оздоровчих та рекреаційних цілях, у тому числі водні об'єкти, розташовані в межах населених пунктів, не повинні бути джерелами біологічних, хімічних і фізичних факторів шкідливого впливу на людину (ч. 1 ст. 26). Критерії безпечності для людини водних об'єктів, у тому числі гранично допустимі концентрації у воді хімічних, біологічних речовин, патогенних та умовно-патогенних мікроорганізмів, рівень радіаційного фону встановлюються санітарним законодавством і визначаються державними медико-санітарними правилами та нормативами (ч. 2 ст. 26) [63].

Підземні води як об'єкт правового регулювання розглядаються чинним екологічним законодавством в якості елемента надр, вод тощо. Отже, складність правового регулювання їх використання та охорони полягає в необхідності застосування норм декількох підгалузей екологічного права. Підземні води, як корисні копалини, мають подвійний правовий режим: входять згідно з Водним кодексом України до Державного водного фонду, а за Кодексом України про надра – до корисних копалин загальнодержавного значення [64]. Таку позицію також займає Верховний Суд [65].

Правове регулювання використання та охорони підземних вод відбувається у водному, земельному законодавстві та законодавстві про надра, тобто можна говорити про міжпідгалузевий характер правового регулювання даних правовідносин. Отже, суспільні відносини з використання та охорони питних підземних вод виступають комплексним об'єктом правового регулювання.

Законодавство про надра містить норми, що регулюють відносини у галузі геологічного вивчення, використання, охорони підземних вод. Зазначимо, що межі та статус родовищ підземних вод досить умовні – з трьох поясів зони санітарної охорони для цих меж визначений проміжний – другий пояс. Родовища інших корисних копалин мають чіткі просторові межі. Згідно «Переліку корисних копалин загальнодержавного значення», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України, прісні підземні води належать до групи корисних копалин загальнодержавного значення і відносяться до надр [66]. Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр затверджено Постановою Кабінету Міністрів України [67]. Так, відповідно постанови Верховного Суду України від 9 квітня 2019 р. (справа № 815/5254/16) прісні підземні води визнаються природним ресурсом із подвійним правовим режимом, а тому, використовуючи підземні води, слід керуватися і водним законодавством, і законодавством про надра [68].

Інструкція із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ мінеральних підземних вод закріплює групи мінеральних підземних вод та

категорії родовищ (зокрема, I категорія – родовища унікальних мінеральних підземних вод, II категорія – родовища рідкісних мінеральних підземних вод) [69].

Чинним законодавством передбачено обов'язок господарюючого суб'єкта отримати дозвіл на спеціальне водокористування та спеціальний дозвіл на користування ділянкою надр. Видобувати підземні води без спеціальних дозволів в обсязі, що не перевищує 300 кубічних метрів на добу, суб'єкти господарювання мають право лише для власних господарсько-побутових потреб (ст. 23 Кодексу України про надра) [64]. Отже, використання підземних вод для задоволення господарсько-побутових потреб та для виробництва вимагає отримання відповідного дозволу [70]. При цьому спеціальний дозвіл на користування надрами дає право на видобування підземних вод, а дозвіл на спеціальне водокористування – право на їх використання [71, с. 30–31].

Порядок надання спеціального дозволу на користування надрами регулюється ст.ст. 16, Стаття 16, 16¹-16⁶ Кодексу України про надра [64]. Ведеться Державний реєстр спеціальних дозволів на користування надрами [72]. Право на користування надрами засвідчується актом про надання гірничого відводу, отримання якого регламентує «Порядок надання гірничих відводів», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 59 [73].

Аналіз норм надрового законодавства дозволяє зробити висновок про те, що видобування підземних вод можна віднести до видобування корисних копалин, для здійснення якого потрібно отримання спеціального дозволу на користування надрами, а у разі видобутку мінеральних вод – ще і гірничого відводу (ст.ст. 17, 23 Кодексу України про надра [64]). Також законодавством передбачена необхідність оформлення дозволу на спеціальне водокористування відповідно до «Порядку видачі дозволів на спеціальне водокористування», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 321 [74].

О.В. Грицан висловлює думку про те, що правовстановлюючим документом на користування підземними водами повинен стати виключно спеціальний дозвіл на користування надрами. Це повинно бути закріплено на законодавчому рівні шляхом внесення змін до ст. 49 Водного кодексу України [75, с. 25]. Авторка також вказує на розбіжності термінології у Кодексі України про надра та у Водному кодексі України. Зокрема, у надровому законодавстві використовується термін «видобування корисних копалин», у водному – «забір води з водних об'єктів» [75, с. 19–20]. Проте слід підтримати думку О. В. Сердюка, що при користуванні підземними водами здійснюється комплексне використання водного об'єкту, ділянки надр та ділянки землі. При цьому основна мета користування спрямована на водний об'єкт, і це буде визначати водокористування як основне природокористування, а надрокористування та землекористування – як додаткове [28].

Уваги заслуговує проєкт Закону України № 4347 «Про внесення змін до Кодексу України про надра (щодо необов'язковості вивчення надр в окремих випадках видобування підземних вод)» [76]. Пояснювальна записка до проєкту від 20.05.2016 р. обґрунтовує доцільність введення правової норми на можливість видобування підземних вод без проведення геологічного вивчення у кількості до 300 м³/добу. У п. 6 цієї записки вказується, що прийняття такого законопроєкту «сприятиме значному підвищенню зацікавленості представників бізнесу... особливо в районах, що потребують зрошення...». Вилучення підземних вод у вказаній кількості може призвести до зниження рівнів ґрунтових вод і зневоднення колодязів. Натомість виконане геологічне вивчення включає прогноз такого вірогідного впливу на довкілля. Тому вбачається недостатньо обґрунтованою та потребує перегляду із залученням спеціалістів кількість 300 м³/добу [76].

В умовах сьогодення актуальним питанням є правове регулювання використання та охорони невеликих водозаборів (бюветів, свердловин на приватних земельних ділянках). Зокрема, існує необхідність створення зон санітарної охорони для каптажів природних джерел, які є джерелами централізованого і нецентралізованого водопостачання у ряді сіл і селищ України, а також організація періодичного контролю якості вод, що видобуваються з індивідуальних колодязів і неглибоких свердловин на приватних земельних ділянках (садибах), з джерел колективного використання без трубопроводів та з вуличних колодязів.

Висновки. На підставі вищезазначеного пропонуємо розглянути питання закріплення на законодавчому рівні правового режиму питних підземних вод України та визначити його як особливий порядок правового регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері використання, охорони, відтворення, забезпечення безпеки тощо питних підземних вод, заснований на певному поєднанні правових засобів та способів правового регулювання, встановленому і забезпеченому державою та спрямований на задоволення інтересів суб'єктів зазначених правовідносин. Осо-

бливості питних підземних вод, а також визначення елементів їх правового режиму дозволяють виокремити низку положень, що характеризують його особливості, зокрема: відповідний правовий статус питних підземних вод – водних об’єктів як загальнодержавного, так і місцевого значення; чітко визначене на законодавчому рівні їх цільове використання, можливість користування ними в порядку як загального, так і спеціального використання; закріплення на законодавчому рівні видів питних підземних вод із встановленими показниками якості води (так, на джерела питного водопостачання повинні бути складені в установленому законодавством порядку паспорти, перелік показників якості води у паспорті джерела питного водопостачання має відповідати переліку, визначеному державними санітарними нормами і правилами), крім цього Закон України «Про стан громадського здоров’я» (ст. 26) визначив медико-санітарні вимоги та критерії безпечності для здоров’я і життя людини водних об’єктів та питної води; міжпідгалузевий характер правового регулювання використання та охорони питних підземних вод, необхідність отримання двох дозволів – на спеціальне водокористування та на користування ділянкою надр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Водний кодекс України : від 6 черв. 1995 р. № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189. Поточ. ред.: 08.08.2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
2. Про затвердження Правил охорони підземних вод : наказ М-ва захисту довкілля та природних ресурсів України від 11 трав. 2023 р. № 325. *Офіційний вісник України*. 2023. № 65, т. 2. Ст. 3736.
3. ДСанПіН 2.2.4-171-10. Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною [чинний від 2010-07-16; табл. 2 та табл. 3 додатка 2 чинні від 2015-01-01]. М-во охорони здоров’я України. Поточ. ред.: 17.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-10#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
4. Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні у 2021 році / М-во розвитку громад та територій України. Київ, 2022. 326 с.
5. Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання та водовідведення в Україні у 2022 році / М-во розвитку громад та територій України. Київ, 2023. 397 с.
6. Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання та водовідведення в Україні у 2023 році / М-во розвитку громад та територій України. Київ, 2024. 438 с.
7. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoryng/regionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnogoseredovyshha-v-ukrayini/> (дата звернення: 08.09.2025).
8. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Харківській області у 2023 році / Харків. обл. військ. (держ.) адмін., Департамент захисту довкілля та природокористування. Харків, 2024. 160 с. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdzili/486/2736/128411> (дата звернення: 08.09.2025).
9. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права і держави: навч. посіб. Вид.10-те, допов. Львів: Край, 2008. 224 с.
10. Коссе Д. Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 25–29.
11. Соколова І.О. Правовий режим як категорія правової науки: монографія. Харків: Право, 2014. 248 с.
12. Харченко Н.П. Правовий режим: окремі загальнотеоретичні аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 2, т. 1. С. 32–35.
13. Харченко Н.П. Види правових режимів: плюралізм наукових підходів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. С. 25–28.
14. Дем’янченко А.С. Поняття, види та значення особливих правових режимів. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. № 4. С. 8–14. DOI: 10.32782/1813-338X-2023.4.1.
15. Кобецька Н.Р. Правовий режим використання природних ресурсів: поняття, особливості. *Екологічне право України*. 2016. № 3/4С. 37–43.

16. Соколова А.К. Флористичне право України: проблеми формування та розвитку: монографія. Харків: Право, 2009. 288 с.
17. Соколова А.К. Правові аспекти режиму земель водного фонду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія юридична. 2015. Вип. 2. С. 136–140.
18. Шевердіна І.М. Правовий режим об'єктів рослинного світу в населених пунктах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2015. 22 с.
19. Дроваль О.М. Правовий режим земель водного фонду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2016. 16 с.
20. Кім Г.А. Правовий режим об'єктів рослинного світу, занесених до Зеленої книги України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2017. 22 с.
21. Гавриш Н.С. Відповідальність за забруднення та засмічення ґрунтів в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2018. 40 с.
22. Заверюха М.М. Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2018. 224 с.
23. Статівка О. О. Правовий режим природно-заповідного фонду як складового елемента екологічної мережі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2018. 20 с.
24. Махно Н.В. Правовий режим водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних: дис. ... д-ра філософії: 081. Харків, 2021. 202 с.
25. Чумаченко І. Є. Особливості правового режиму водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 103–108. DOI: 10.15421/392156.
26. Джуган В.О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2009. 22 с.
27. Плотнікова О. Правовий режим використання та охорони підземних вод. *Юридичний вісник*. 2000. № 2. С. 97–100.
28. Сердюк О.В. Правові засади використання підземних вод: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2014. 202 с.
29. Марусенко Р.І. Деякі проблеми правового режиму свердловин на воду. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 4. С. 64–77.
30. Грицан О.А. Правове регулювання видобутку підземних вод: проблемні питання. Держава і право. *Юридичні і політичні науки*. 2007. Вип. 38. С. 557–562.
31. Махно Н.В. Особливості правового режиму водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 135–138. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-1/31> (дата звернення: 08.09.2025).
32. Шестопалов В., Лялко В., Гудзенко В., Дробноход М. Підземні води як стратегічний ресурс. *Вісник Національної академії наук України*. 2005. № 5. С. 32–39.
33. Харкевич В., Крижевич С. Заходи щодо охорони підземних вод від виснаження і забруднення. *Вісник Львівського університету*. Серія: Геологічна. 2012. Вип. 26. С. 148–161.
34. Косигіна А.Є. Особливості правової охорони підземних вод. *Lex Portus*. 2018. № 5. С. 113–125.
35. Iefremova I., Lomakina I., Obiukh N. Groundwater Protection as an Essential Component of Water Management in the European Union in the Light of Modern Integration Processes: Legal Aspects of the Problem. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. Vol. 8, No. 3. P. 354–368. DOI:10.14207/ejsd2019.v8n3p354.
36. Cherkashyna M. Transboundary aquifers: legal problems of Ukraine and other countries of the world. Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали міжнар. наук. інтернет-конф., м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 8–9 лют. 2023 р. Тернопіль, 2023. Вип. 47. С. 91–97. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3511 (дата звернення: 08.09.2025).
37. Cherkashyna M., Sokolova A., Yakovlev V. Legal Problems of Ensuring the Quality of Underground Drinking Water in Ukraine. *Theory and Practice of Jurisprudence = Теорія та практика правознавства*. 2024. No. 1. P. 74–106. DOI: 10.21564/2225-6555.2024.1(25).300682.
38. Quality of water resources in Poland / eds. by M. Zeleňáková, K. Kubiak-Wójcicka, A.M. Negm. Springer Cham, 2021. 464 p. DOI: 10.1007/978-3-030-64892-3.
39. Grönwall J., Danert K. Regarding groundwater and drinking water access through a human rights lens: self-supply as a norm. *Water*. 2020. Vol. 12, No. 2. P. 419. DOI: 10.3390/w12020419.

40. Garner E.L. Adapting water laws to increasing demand and a changing climate. *Water International*. 2016. Vol. 41, No. 6, P. 883–899. DOI: 10.1080/02508060.2016.1214775.
41. Burke J.J., Moench M.H. Groundwater and society: resources, tensions and opportunities. New York: United Nations. 2000. 172 p.
42. Nelson R., Quevauviller P. Groundwater Law. Integrated Groundwater Management: Concepts, Approaches and Challenges / eds.: A.J. Jakeman et al. Springer Cham, 2016. P. 173–196. DOI: 10.1007/978-3-319-23576-9_7.
43. Eckstein G., Eckstein Y. Cross-border impacts related to transboundary aquifers: characterizing legal responsibility and liability. Ontario, Canada: The Groundwater Project, 2024. 111 p. DOI: 10.21083/978-1-77470-065-5.
44. Velis M., Conti K.I., Biermann F. Groundwater and human development: synergies and trade-offs within the context of the sustainable development goals. *Sustainability Science*. 2017. Vol. 12. P. 1007–1017. DOI: 10.1007/s11625-017-0490-9.
45. Загальна теорія права: підручник / за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2025. 576 с.
46. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: від 26 верес. 2014 р. № 1678-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75, т. 1. Ст. 2125.
47. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. *Official Journal of the European Communities*. 2000. L 327. P. 1–73.
48. Directive 2006/118/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the protection of groundwater against pollution and deterioration. *Official Journal of the European Union*. 2006. L 372. P. 19–25.
49. Directive (EU) 2020/2184 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2020 on the quality of water intended for human consumption (recast). *Official Journal of the European Union*. 2020. L 435. P. 1–62.
50. European Water Resilience Strategy: Brussels, 4 June 2025, COM(2025) 280 final. URL: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/14491-European-Water-Resilience-Strategy_en (Last accessed: 08.09.2025).
51. Про Загальнодержавну цільову соціальну програму «Питна вода України» на 2022–2026 роки: Закон України від 15 лют. 2022 р. № 2045-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/1233914> (дата звернення: 08.09.2025).
52. Про схвалення Водної стратегії України на період до 2050 року: розпорядження Каб. Міністрів України від 9 груд. 2022 р. № 1134-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 99. Ст. 6244.
53. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лют. 2019 р. № 2697-VIII. *Офіційний вісник України*. 2019. № 28. Ст. 980.
54. Про виклики та загрози національній безпеці України у екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації рішення Ради нац. безпеки і оборони України від 23 берез. 2021 р. № n0018525-21. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1249.
55. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року: постанова Каб. Міністрів України від 21 квіт. 2021 р. № 443-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 42. Ст. 2557.
56. Про затвердження Правил охорони підземних вод: наказ М-ва захисту довкілля та природ. ресурсів України від 11 трав. 2023 р. № 325. *Офіційний вісник України*. 2023. № 65, т. 2. Ст. 3736.
57. ДК 008:2007. Класифікатор корисних копалин (ККК) [на зміну ДК 008-96; чинний від 2008-08-01]. Держспоживстандарт України. Поточ. ред.: 01.10.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va357609-07#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
58. ДСТУ 4808:2007. Джерела централізованого питного водопостачання. Гігієнічні та екологічні вимоги щодо якості води і правила вибирання [на заміну ГОСТ 2761-84; чинний від 2007-07-05]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2007. 36 с.
59. ДСТУ 7525:2014. Вода питна. Вимоги та методи контролювання якості [чинний від 2014-10-23]. Вид. офіц. Київ: Мінекономрозвитку України, 2014. 25 с.

60. ДСанПіН. Показники безпечності та окремі показники якості питної води в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуаціях іншого характеру [чинні від 2022-04-22]. М-во охорони здоров'я України. Поточ. ред.: 17.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0564-22#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
61. Про питну воду та питне водопостачання: Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2918-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 6. Ст. 223. Поточ. ред.: 28.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
62. Про затвердження Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ питних і технічних підземних вод: наказ Держком. України по запасах корис. копалин від 4 лют. 2000 р. № 23. *Офіційний вісник України*. 2000. № 10. Ст. 388. Поточ. ред.: 26.11.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0109-00#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
63. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 6 верес. 2022 р. № 2573-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 80. Ст. 4809. Поточ. ред.: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
64. Кодекс України про надра : від 27 лип. 1994 р. № 132/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340. Поточ. ред.: 17.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
65. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 13 липня 2021 року у справі № 120/3158/20-а, провадження № К/9901/11631/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98432780> (дата звернення: 08.09.2025).
66. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення: постанова Каб. Міністрів України від 12 груд. 1994 р. № 827. Поточ. ред.: 28.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
67. Про затвердження Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр: постанова Каб. Міністрів України від 5 трав. 1997 р. № 432. *Офіційний вісник України*. 1997. № 19. С. 104. Поточ. ред.: 02.10.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
68. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 9 квітня 2019 року у справі № 815/5254/16, провадження № К/9901/18965/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81019981> (дата звернення: 08.09.2025).
69. Про затвердження Інструкції із застосування Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до родовищ мінеральних підземних вод: наказ Держком. України по запасах корис. копалин від 14 берез. 2002 р. № 32. *Офіційний вісник України*. 2022. № 14. Ст. 787. Поточ. ред.: 03.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0320-02#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
70. Постанова Верховного Суду України від 1 квітня 2015 року у справі № 3-32Гс15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43533833> (дата звернення: 08.09.2025).
71. Огляд результатів дослідження судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду щодо вирішення спорів, що виникають у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічних прав / Верхов. Суд. Київ: Суд. палата з розгляду справ з корпор. спорів, корпор. прав та цін. паперів, 2021. 32 с.
72. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру спеціальних дозволів на користування надрами: постанова Каб. Міністрів України від 30 черв. 2023 р. № 659. *Офіційний вісник України*. 2023. № 65, т. 2. Ст. 3703. Поточ. ред.: 24.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/659-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
73. Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів: постанова Каб. Міністрів України від 27 січ. 1995 р. № 59. Поточ. ред.: 25.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
74. Про затвердження Порядку видачі дозволів на спеціальне водокористування: постанова Каб. Міністрів України від 13 берез. 2002 р. № 321. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 590. Поточ. ред.: 07.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.09.2025).
75. Грицан О.А. Правові засади екологічного контролю за використанням та охороною надр: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Івано-Франківськ, 2009. 197 с.

76. Про внесення змін до Кодексу України про надра (щодо необов'язковості вивчення надр в окремих випадках видобування підземних вод): пояснювальна записка від 20.05.2016 р. до проєкту Закону України № 4347. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH3CR00B?an=17> (дата звернення: 08.09.2025).